

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Prof. Dr. Eşref BUHARALI Özel Sayısı/ Special Issue Dedicated to Prof. Dr. Eşref Buharalı,
Kasım/November 2024, ss. 329-340.

Geliş Tarihi–Received Date: 23.09.2024 Kabul Tarihi–Accepted Date: 09.11.2024

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

MÜHİMME DEFTERLERİNE GÖRE 16. YÜZYILDA TRABZON SANCAĞI'NDA ASAYİŞ SORUNU
VE ALINAN TEDBİRLER*

 <https://doi.org/10.53718/gttad.1554805>

 HAVVA YAZICI**

ÖZ

Tarih boyunca varlık gösteren devlet ve toplumlar, savaş, göç, istila ve doğal afet gibi pek çok hadiseyle karşı karşıya kalarak değişim ve dönüşüm göstermişlerdir. Bu hadiselerin pek çoğuna maruz kanlan Osmanlı Devleti'nde de bilhassa 16. yüzyılın sonlarına doğru siyasi, sosyal ve ekonomik pek çok problem zuhur etmiştir. Bu yüzyılın sonlarından itibaren baş gösteren uzun savaş dönemi ve onun getirmiş olduğu ekonomik sıkıntılar, devlet düzeninde çözümlere yol açmıştır. Diğer taraftan yaşanan nüfus baskısı, iklim değişikliği, kuraklık, kıtlık ve bunlara bağlı olarak çıkan hastalıklar toplumdaki huzursuzluğu daha da arttırmış bunun sonucunda da asayiş ortamı iyice bozulmuştur. Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik hayatını derinden etkileyen bu olaylar gerek devlet gerekse ahali nazarında ciddi sıkıntılara yol açmıştır. Bu noktada ülke genelinde yaşanan eşkıyalık faaliyetleri oldukça dikkat çekici boyuttadır. Anlaşıldığı üzere devletin hemen hemen her kademesinden, kimi zaman gruplar halinde kimi zaman ise ferdi olarak bu kanunsuz faaliyetlere destek çıkmıştır. Nitekim beylerbeyi, sancak beyi, yeniçeri, sipahi ve kadı gibi devlet görevlileri de bu eşkıyalık faaliyetleri içerisinde yer alarak olayın faili konumunda olanlara yardım ve yataklık yapmışlardır. Ahalinin evlerini basarak ellerindeki erzakları zorla aldıkları bilinen bu asi grup, çoluk çocuk ve kadın demeden halka baskı ve zulümde bulunmuştur. Toplumdaki bu huzursuz ortam en çok da Osmanlı Devleti'nin en yüksek yönetim organı olan Divan-ı Hümayûn'a sirayet etmiştir. Yaşanan bu sorunlar ise yine bu kurum içerisinde tutulan mühimme defterlerine kaydedilmiştir. Divan-ı Hümayûn'dan beylerbeyi, sancak beyi, kadı ve subaşı gibi devlet görevlilerine gönderilen hükümlerde halka yapılan baskıların sonlandırılması istenirken, yaşanan olaylar da ayrıntılı bir şekilde kaydedilmiştir. Eşkıyalık hareketine yönelik alınan önlemlerin yanında uygulanan ceza ve taltifler de çoğu zaman bu faaliyetlerin önüne geçememiş haliyle bu durum devlet otoritesinin de sarsılmasına neden olmuştur. Nitekim Trabzon sancağı da bu asayiş olaylarının fazlasıyla yaşandığı yerlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk çağlardan itibaren farklı dönem ve kültürlerle ev sahipliği yapmış olan bu şehir, birçok millete olduğu gibi Osmanlılara da ticari, siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan pek çok fayda ve olanak sağlamıştır. 1461 yılında Fatih Sultan Mehmed'in fethi akabinde sancak haline getirilen bu bölgede dışa ve içe yönelik yoğun bir iskân faaliyeti gerçekleşmiştir. Hemen ardından ise şehre yönelik idari teşkilatlanma oluşturularak bölgede asayiş ve düzen sağlanmıştır. 16. yüzyıla gelindiğinde ise Trabzon Sancağı'nın Osmanlı Devleti'nde yaşanan gelişmelerden oldukça etkilendiği ve pek çok meselenin kilit noktasında yer aldığı görülmektedir. İşte bu çalışmada mühimme defterlerinden hareketle, bölgede yaşanan eşkıyalık faaliyetleri ayrıntılı bir şekilde konu edilmiştir. Bu itibarla 16. yüzyıla ait mühimme defterleri taranarak, tespit edilen hükümler üzerinden meseleye ışık tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Divan-ı Hümayun, Mühimme Defterleri, Trabzon, Eşkıya.

* Bu çalışma *Mühimme Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon Sancağı* isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ordu/TÜRKİYE, E-Posta: havvayazci@hotmail.com,
ORCID ID: 0009-0005-5144-444X.

MÜHİMME DEFTERLERİNE GÖRE 16. YÜZYILDA TRABZON SANCAĞI'NDA ASAYİŞ SORUNU VE ALINAN TEDBİRLER

PUBLIC ORDER PROBLEM AND MEASURES TAKEN IN TRABZON SANCAK IN THE 16TH CENTURY ACCORDING TO THE MÜHİMME REGISTERS

ABSTRACT

Throughout history, states and societies have undergone changes and transformations by facing many events such as war, migration, invasion and natural disasters. The Ottoman State, which was subject to many of these events, experienced many political, social and economic problems, especially towards the end of the 16th century. The long period of war that began towards the end of this century and the economic difficulties it brought led to disintegration in the state order. On the other hand, the population pressure, climate change, drought, famine and the diseases that emerged due to these increased the unrest in the society and as a result, the public order environment was seriously deteriorated. These events, which deeply affected the socio-economic life of the Ottoman State, caused serious problems in the eyes of both the state and the people. At this point, the banditry activities experienced throughout the country are quite striking. As it is understood, almost every level of the state supported these illegal activities, sometimes in groups and sometimes individually. Indeed, state officials such as beylerbey, sanjak bey, janissary, sipahi and kadi also took part in these banditry activities and aided and abetted the perpetrators of the incident. This rebellious group, known to have raided the houses of the people and taken their provisions by force, oppressed and cruelly treated the people, including women and children. This unrest in society was most prevalent in the Divan-ı Hümayûn, the highest administrative body of the Ottoman Empire. These problems were also recorded in the registers of important documents kept within this institution. In the decrees sent from the Divan-ı Hümayûn to state officials such as beylerbey, sanjak bey, kadi and subaşı, it was requested that the oppression of the people be stopped, and the events experienced were recorded in detail. In addition to the measures taken against the banditry movement, the punishments and rewards applied often failed to prevent these activities, and this situation also caused the state authority to be shaken. As a matter of fact, Trabzon Sancak is one of the places where these incidents of public order have occurred a lot. This city, which has hosted different periods and cultures since the early ages, has provided many benefits and opportunities to the Ottomans as well as many nations in terms of trade, politics, economy and culture. In this region, which was turned into a sanjak after the conquest of Fatih Sultan Mehmed in 1461, intensive settlement activities were carried out both externally and internally. Immediately afterwards, an administrative organization was established for the city and public order and order were ensured in the region. When it came to the 16th century, it is seen that Trabzon Sancak was greatly affected by the developments in the Ottoman Empire and was at the key point of many issues. In this study, the banditry activities in the region were discussed in detail, based on the mühimme registers. In this respect, the mühimme registers of the 16th century were scanned and the issue was shed light on the determined provisions.

Keywords: Ottoman Empire, Divan-ı Hümayun, Mühimme Registers, Trabzon, Bandits

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde padişahattan sonraki en önemli karar organı Divan-ı Hümayûn'du. Her türlü davanın görüldüğü ve şikâyetlerin iletildiği bu çok yönlü kuruluşta, Osmanlıların siyasi, idari, askeri ve mali işlerine dair meseleler görüşülüp karara bağlanmaktaydı. II. Mehmed zamanında kurumsallaşan bu kurumda,¹ Reisülküttap önderliğinde siyasi ve idari konular üzerinde durulmuştur.² Divan-ı Hümayûn kurumunda kararlaştırılan meseleler Mühimme, Ahkâm, Tahvîl, Ru'ûs, Nâme ve Ahidnâme gibi defterlere kaydedilmekteydi.³ Divan ve maliye kalemlerinde kaydedilen bu defterler kâtipler tarafından kayıt altına alındıktan sonra ilgililere ulaştırılmaktaydı.⁴ Bu noktada çalışmanın ana kaynağını oluşturan Mühimme defterleri üzerinde durmak yerinde olacaktır. Osmanlı Devleti'nin bürokratik düzeni içerisinde "Sadrazamlık dairesinde padişahın müsaadesi ile kendi katına sunulan dilekçelerin uygulamaya konulduğu kalem" olarak ifade edilen mühimmeler⁵ beylerbeyler, sancakbeyi, kadi, defterdar ve diğer idarecilere gönderilen ferman ya da hükümlerin nüshalarını içermektedirler. Bahsi geçen bu defterler, Osmanlı Devleti'nin gerek iç gerekse dış meselelerine ait siyasi, sosyal, askeri ve iktisadi kararların yazılı kayıtlarını ihtiva etmektedir.⁶ Osmanlı Devleti ile ilgili araştırmalarda birinci elden kaynak niteliği taşıyan bu defterlerde; merkez-taşra teşkilatının işleyişi, ticaret, bürokrasi, donanma, deniz seferleri, vakıflar, uluslararası ilişkiler, şehir hayatını yansıtan olaylar, kültür, sanat ve fikir dünyasına ilişkin çokça bilgiye rastlanır.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin önemli bir liman şehri olan Trabzon, Değirmendere vadisinin Karadeniz'e döküldüğü yerin batısında kalan Boztepe eteklerinde kurulmuştur⁷ Fatih Sultan Mehmed'in 1461 yılında hem kara

¹ Ahmed Mumcu, "Divan-ı Hümayun", *DİA*, C. 9, TDV Yayınları, İstanbul 1994, s. 430-31.

² Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020, s. 35.

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s. 95-100.

⁴ Orhan Kılıç, "Mühimme Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Meydana Gelen Depremler", *Osmanlı*, C. 5, Ankara 1999, s. 671.

⁵ Şemsettin Sami, *Sadeleştirilmiş ve Genişletilmiş Kamus-ı Türki*, C. 3, Tercüman Yayınları, İstanbul 1978, s. 929.

⁶ Mübahat S. Kütükoğlu, "Mühimme Defterleri", *DİA*, C. 31, TDV Yayınları, Ankara 2020, s. 519.

⁷ Heath W. Lowry-Feridun Emecen, "Trabzon", *DİA*, C.41, TDV Yayınları, İstanbul 2012, s. 296-297.

hem de denizden kuşattığı bu yer⁸ bu tarihten itibaren Osmanlı sınırlarına dâhil edilmiştir.⁹ II. Mehmed, fethin hemen akabinde şehirden gönderdiği gayrimüslimlerin yerine Orta Anadolu'nun çeşitli şehirlerden Türk nüfusu getirterek Trabzon'a yerleştirmiştir. Yapılan göçlerle birlikte 16. yüzyılda şehrin nüfus yapısı en az yarı yarıya olacak şekilde Müslümanlar lehine değişime uğramıştır.¹⁰ Fetihle birlikte Doğu Karadeniz Bölgesi Osmanlı hâkimiyetine girmiş, Rum eyaletine bağlı olan Trabzon da eyaletin merkez sancağı haline getirilmiştir. Bu sancak sırasıyla 1514 yılında Erzincan vilayetine, 1517'nin sonuna doğru Anadolu eyaletine, 1520'de "Vilâyet-i Rum-ı Hadis'e", 1535'te ise Erzurum Eyaleti'ne tâbi olmuştur. En nihayetinde Trabzon 1580-1581 yıllarında Batum ile birleştirilerek müstakil bir eyalet olmuştur.¹¹

16. yüzyılda Trabzon Sancağına ait asayiş meselelerinin ele alındığı bu çalışmada: daha önce çalışılmış olan benzer araştırmalardan farklı olarak mühimme defterleri esas alınarak sancağın maruz kaldığı eşkıyalık faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Bu itibarla yapılan incelemeler neticesinde devlet nazarında ciddi tehdit oluşturan bu eşkıyalık hareketlerine karşılık merkezi hükümetin nasıl bir yol izlediği, bölgedeki idarecilerin bu durumu nasıl yönettiği ve tebaanın bu kanunsuz faaliyetlerden nasıl etkilendiği gibi pek çok soruya yanıt bulunmaya çalışılmıştır.

1. Trabzon'da Sancağı'nda Eşkıyalık Olayları

Eşkıya kelimesi bedbaht, talihsiz, günahkâr, asi gibi manalara gelen şakinin çoğuludur. Eşkıyalık ise silahla veya zor kullanmak suretiyle yol keserek baskın yapmak, cana ve mala tecavüz, kamu düzeni ihlal etmekle birlikte asayişin bozulması olarak adlandırılır. Osmanlı Devleti'nin genişlemesi ile birlikte iç ve dış etkilerin de tesiriyle 16. yüzyıldan itibaren eşkıyalık faaliyetleri artmıştır. Bu faaliyetler özellikle 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başında zirveye ulaşmıştır. Eşkıyalığın ortaya çıkmasında Safevî Devleti'yle olan mücadele, şehzâdeler arasındaki taht kavgaları, nüfusun artması, savaşların uzun sürmesi ve konar-göçerlerin devlet kontrolünden çıkması gibi pek çok sebep bulunur. Diğer taraftan Haçova muharebesi sırasında firar eden kalabalık sayıdaki sipahiler de eşkıyalığın baş göstermesinde oldukça etkili olmuştur. Tımarları ellerinden alınan bu kalabalık grubun, Anadolu'ya kaçarak buradaki eşkıyalık faaliyetlerini arttırdığı ve sayılarının yaklaşık otuz bin civarında olduğu bilinmektedir. Yine bu dönemde tüfeğin yaygınlaşması ve kolayca alınıp satılması da eşkıyalık faaliyetlerinin gerçekleşmesinde önemli rol oynamıştır. Tüm bunlara ek olarak mevcut yıkıcı harekete destek olan medrese öğrencilerini de zikretmek gerekir. Zira Osmanlı belgelerinde suhte olarak geçen bu kişiler, diğerlerinden azımsanmayacak kadar kalabalık gruplarla gezerek asayişin bozulmasına etki etmişlerdir.¹² Öte yandan iklimde yaşanan sert kışlar ile ilkbahar kuraklıkları gibi meteorolojik sorunlar da yaşanan krizde kilit bir rol oynamıştır.¹³ 16. yüzyılın ikinci yarısında toplumun maruz kaldığı bu sosyal ve siyasi problemler devletin tüm kademelerine iştirak ederek toplumsal bir kavgaya dönüşmüştür.¹⁴

Trabzon sancağı da yukarıda bahsedilen bu olaylardan etkilenmiştir. Bu itibarla bir taraftan beylerbeyi, sancak beyi, yeniçeri, sipahi ve kadı gibi devlet görevlilerinin halka baskı kurdukları gözlemlenirken diğer taraftan halkın içinden çıkan bazı kimselerin yine halka yönelik şekavette buldukları anlaşılmaktadır. Yine bölgede kalabalık bir şekilde yaşayan Çepniler gibi bazı aşiret gruplarının da bu olaylara dâhil oldukları bilinmektedir. Diğer taraftan Trabzon'un sahilde olmasından kaynaklı olarak korsan baskınları da dikkat çekmektedir. Bu baskınlar da diğer kanunsuz faaliyetler gibi halkı zor duruma düşürmekteydi. Bahsedilen bu olaylarla ilgili mühimme defterleri içerisinde pek çok belgeye tesadüf edilmiştir. Aşağıda, bir taraftan bunlardan bahsedilecek bir taraftan da devletin halkı korumak adına yaptığı girişimlerin üzerinde durulacaktır.

Bölgedeki asayişin bozulmasında en etkili unsurların başında güvenliği sağlamakla yükümlü beylerbeyi, sancakbeyi, kadı, zaim, yeniçeri, sipahi gibi devlet görevlileri gelmektedir. Kuruluşundan itibaren düzgün ve dengeli bir yapılanma oluşturan Osmanlılar, hızla büyüyen devlet karşısında birçok alanda yetersiz kalmış, bilhassa idari teşkilatta büyük bozulmalar meydana gelmiştir. Genişleyen sınırlarla birlikte ehliyetli idarecilere olan ihtiyaç artmış, devlet ise bu durum karşısında ehliyetsiz kimselere yönetme yetkisi vermek zorunda kalmıştır. Hak etmedikleri mertebelere yükselen bu bilgisiz kimseler görevlerini kötüye kullanarak halka baskı ve zulümde bulunmuşlardır.¹⁵ İncelenen hükümlerde de bu durumla alakalı pek çok kayıt bulunmaktadır. Örneğin Trabzon beylerbeyi olan Ahmet'in eşkıya ile birlik olup köyleri bastığına dair şikâyet söz konusu olmuştur.¹⁶ Aynı şekilde

⁸ Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi: Fetihden Kurtuluşa*, Kalite Matbaası, Ankara 1975, s. 1.

⁹ M. Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, TTK Basımevi, Ankara 2002, s. 7.

¹⁰ Abdullah Bay, *Trabzon Eyaletinde Müttegallibe Hareketleri ve Ayanlık 1750-1850*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2007, s. 15.

¹¹ Kenan İnan, "Trabzon'un Osmanlılar Tarafından Fethi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 14, 2003, s. 79.

¹² Mücteba İlgürel, "Eşkıya", *DİA*, C.11, TDV Yayınları, İstanbul 1995, s. 466-467.

¹³ Sam White, *Osmanlı'da İsyân İklimi: Erken Modern Dönemde Celali İsyânları*, çev. Nurettin El Hüseyini, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul 2013, s. 119-120.

¹⁴ Mustafa Akdağ, *Türk Halkı'nın Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Yapı Kredi Yayınları, Ankara 1975, s.15.

¹⁵ Şaban Bayrak, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Eşkıyalık Olayları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1998, s. 16.

¹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 80, 474/1125.

MÜHİMME DEFTERLERİNE GÖRE 16. YÜZYILDA TRABZON SANCAĞI'NDA ASAYİŞ SORUNU VE ALINAN TEDBİRLER

H.1013/M.1604 tarihinde Kapıcıbaşı Davud ve Trabzon Kadısı, Trabzon Beylerbeyi Ali Paşa'nın halka zulüm ettiğine dair iddialarda bulunmuşlardır.¹⁷ Görevini ihlal eden kötü niyetli yöneticiler, kendilerini aşîkâr etmekten çekinmiş olacaklar ki eşkıyalık faaliyetine bizzat katılmak yerine başkaları aracılığıyla bu kanunsuz girişimlerini sürdürmüşlerdir. Bu tür olaylara karşı tetikte olan merkezi idare, gerektiğinde olaylara müdahil oluyor ve suçluların yakalanması için yetkilileri görevlendiriyordu. Bu hususla alakalı kayıtlara yansıyan bir hükümde: Defterdar adına Trabzon taraflarında gezinip ahaliye zulüm ve baskı yapan Cerrahoğlu Mustafa adlı kimsenin derhal yakalanması ve akabinde serdarın huzuruna götürülmesi emredilmiştir.¹⁸

Trabzon müfettişi ve kadısına yollanan bir diğer hükümde ise beylerbeyinin maiyetinde bulunan adamların başkalarına ait çayırılara müdahale ettikleri ve köylülerden zorla yem ve yiyecek topladıkları anlaşılmaktadır.¹⁹ Ayrıca beylerbeyinin eski davaları yeniden görmek ve kan akçası toplamak gibi bazı bahanelerle reayadan haksız yere para aldığı görülmektedir.²⁰ Bu usulsüzlükler sadece Trabzon sancağında görülmeyip çevre sancaklara da sirayet etmiştir. Nitekim Trabzon kadısına yollanan bir emirde; Batum beylerbeyi Ali beyin şaki olması sebebiyle katledildiği belirtilmiştir.²¹ Yine Trabzon beylerbeyine ve kadılarına yollanan başka bir hükümde bu sefer kadıların köy köy gezerek halktan ücretsiz olarak yiyecek ve akçe topladıkları belirtilmektedir.²² H.997/M.1588 tarihli hükümden sadece kadıların değil mahkeme görevlisi olan kişilerin de halk üzerinde baskı kurdukları anlaşılmaktadır. Trabzon kadısına gönderilen bu hükümde; ahalinin mahkeme naibi ve kâtibinden şikâyetçi oldukları ayrıca bu şikâyetlerin daha önce de defaatle yapıldığı ancak hiçbir yaptırım uygulanmadığı tebliğ edilmiştir. Merkezi idare bu durum karşısında sorumluların gerekli cezaya çarptırılmaları ve işlerinden el çektirilmelerini emretmiştir.²³

Taşradaki yönetiminden sorumlu idareciler arasında kadıların emri altında bulunan muhtesip ve asesler de vardı. Çarşı ve pazardaki intizamı sağlamak, halk için mühim olan ihtiyaç malzemelerinin halka ucuz ve uygun bir şekilde temin etmek, vergi toplamak gibi pek çok görevle mükellef olan muhtesipler²⁴ ile çarşı ve pazarlardaki güvenlikten sorumlu olan aseslerin²⁵ zaman zaman görevlerini kötüye kullandıkları da merkezden gönderilen emirlerden anlaşılmaktadır. Örneğin H.975/M.1567 tarihli hükümde bölgedeki sancakbeyi, muhtesip ve aseslerin halka zulmettiklerine dair şikâyetten bahsedilmiş ayrıca bunların bir araya getirtilerek teftiş olunması ve neticenin bildirilmesi istenmiştir.²⁶ H.985/M.1577 tarihinde Trabzon sancak beyine ve Rize kadısına yollanan hükümde de Rize'de sakin sipahi, yeniçeri ve hisar erlerinden bazılarının mahkemelerde başkalarının davalarına müdahale ettikleri, ehl-i fesadı himaye ettikleri ve evli kadınları zorla boşandırıp başkalarıyla evlendirdikleri anlatılmaktadır. Ayrıca yetim mallarını üzerlerine geçirmeye yeltenmeleri de şikâyet edilen konulardan biriydi. Merkezi yönetimin görevlilerin bu tür işlere karışmamaları için onları ihtar ettiği görülmektedir.²⁷

Eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan bir diğer grup da yeniçerilerdi. Osmanlı ordusunun temel unsuru olan yeniçeriler, Anadolu'nun birçok yerinde teşkilatlandırılmışlardı. Ancak devletin idari kurumlarında meydana gelen bozulmalar yeniçeri teşkilatına da yansımıştır.²⁸ Nitekim H.990/M.1582 tarihinde Batum beylerbeyine yollanan hükümde Paşa kalesine tayin olunan nöbetçi yeniçerilerin halka zulüm ettikleri belirtilerek, bunların yakalanıp merkeze gönderilmesi istenmiştir. Ayrıca bu yeniçerilerin yerine Batum, Rize ve Trabzon'dan kırk nefer hisar erinin görevlendirilmesi emredilmiştir.²⁹ Yine Çıldır beylerbeyi ve kadısına yollanan hükümde yeniçeri Ahmet'in gulamıyla Trabzon'dan gelen tüccarları katledip mallarını yağmaladığı ifade edilmiştir.³⁰ H.989/M.1581 tarihinde Trabzon beyine ve Rize kadısına, Trabzon'da bulunan yeniçeri Poyrazlı Mehmed'in fesat ve şenaaat üzere olduğu bildirilmiştir. Hükümün devamında ise onun dergâh-ı mualla kapıcılarından Ahmed'in evini yaktığı belirtilerek yeniçerilikten atılması istenmiştir.³¹ H.986/M.1578 tarihinde Erzurum beylerbeyi Behram'a gönderilen hükümde Trabzon sancağının Rize nahiyesinde Ali isimli yeniçerinin, sağ ulufecilerden Mehmed'in oğlu Mustafa'yı katlettiği belirtilmiş ancak Ali'nin bu sırada seferde olması hasebiyle olayın teftiş edilmesi uygun görülmüştür.³²

¹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 75, 38/50.

¹⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 79, 485/1245.

¹⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 79, 294/744.

²⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 90, 75/238.

²¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 79, 225/559.

²² BOA, A.DVN.MHM.d, 90, 75/239.

²³ BOA, A.DVN.MHM.d, 65, 37/150.

²⁴ İbrahim Erdoğan, "Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisab Müessesesi ve Muhtesiplik Üzerine Bir Değerlendirme", *OTAM*, S. 11, Ankara 2000, s. 131.

²⁵ Ases, Arapçada *bekçi* anlamına gelen *âss*'in çoğuludur. Bkz. Abdulkadir Özcan, "Asesbaşı", *DİA*, C.3, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, s. 464.

²⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 7, 70/193.

²⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 31, 43/108.

²⁸ Süleyman Demirci, Hasan Arslan, "Eşkıyalar ve Osmanlı Devleti: Maraş Eyaleti Örneği Devlet Görevlilerinin Eşkıyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları (1590-1750)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16, 2012, s. 62.

²⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 48, 40/111.

³⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 79, 420/1055.

³¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 46, 191/403.

³² BOA, A.DVN.MHM.d, 34, 320/672.

Aynı tarihli başka bir hükümde ise konuyla ilgili detay verilerek Ali'nin, Rize nahiyesinde yeniçeri Mustafa'yı öldürüp kaçtığı ve halen doğancı bölüğünde bulunduğu Erzurum beylerbeyi Behram'a bildirilmiştir. Merkezi hükümet beylerbeyinden, onu yakalayarak hadisenin geçtiği Rize'ye yollamasını ve akabinde neticenin bildirilmesini emretmiştir.³³

Merkezin isteği üzerine cepheye gitmeyip ülke içindeki eşkıyaları temizlemekle görevlendirilen sipahilerin de³⁴ görevlerini kötüye kullanarak halka baskı ve zulmettikleri anlaşılmaktadır. Trabzon kadısına yollanan hükümde sipahilerden Mehmed'in bir başka sipahinin hizmetkârını kandırıp parasını ve malını aldığı haber verilmiş ve olayın doğruluğu araştırıldıktan sonra sipahi Mehmed'e gereken cezanın verilmesi emredilmiştir.³⁵ H.1003/M.1594 tarihli Trabzon kadısına yollanan hükümde ise sipahilerden olan Poyraz Mehmed'in Bayburt ile Of arasında yol kestiği ve evler bastığı ifade edilmiştir.³⁶ Öte yandan zeamet tasarruf eden zaimlerin de³⁷ normal şartlarda eşkıyaya karşı durması ve bölgenin asayişini sağlaması gerekirken bizzat eşkıyalık girişiminde bulunularak kanun dışı bu faaliyetlerin bir parçası olmuşlardır. Batum Beylerbeyi'ne yollanan bir hükümde eski Batum Beylerbeyi Mustafa Paşa ve Trabzon Kadısının, zaimlerden olan Osman'ın şaki ve katil olduğuna dair şikâyetinde bulduklarını belirtilerek, onun ele geçirildikten sonra idam edilmesi istenmiştir.³⁸ Zaimler arasında eşkıya faaliyetinde bulunmayıp, eşkıyalar tarafından mağdur edilen kimseler de bulunmaktaydı. Şöyle ki, Batum Sancağı'nda zeameti bulunan bir zaimin, İskender adlı bir kişi tarafından evi basılarak yağma edildiğine dair şikâyetinde bulunmuş, İskender'in ise mahkemeye davet edildiği halde gitmediği belirtilerek onun derhal yakalanıp gereken cezanın verilmesi emredilmiştir.³⁹ Sonradan yeniçeri olduğu anlaşılan İskender'in daha önce de halka baskı yaparak halkın evlerini bastığı ve mallarını yağmaladığı ortaya çıkmıştır. Trabzon Beylerbeyi'nden bu şahsın ivedilikle yakalanması için emir gönderilmiştir.⁴⁰

Belgelerde Yayabaşı olmadıkları halde Yayabaşılık iddiasında bulunup eşkıyalık yapanlar da yer almaktaydı.⁴¹ Buna benzer bir olay da H.986/M.1578 tarihinde yaşanmıştır. Buna göre Trabzon beyine yollanan hükümde Balı Çavuş oğlu Mehmed'in sahte hüküm ve tuğralar yazdığı kâğıtlar tespit edilmiş, bunun üzerine küreğe konularak cezalandırılması emredilmiştir.⁴² Aynı suçu yeniçeri kılığında girerek de işlemişlerdir. Örneğin Trabzon'da yeniçeriler zabiti olan Mehmed subaşıya gönderilen hükümde Rize sakinlerinden Sefer isimli çocuğun babasının Sivas'tan gelirken Mehmed isimli yeniçeri ve bazı eşkıyalar tarafından katledildiği bildirilmiş olup onların denildiği gibi yeniçeri olup olmadıklarının araştırılması istenmiştir. Şayet yeniçeri değilse derhal haklarından gelinmesi emredilmiştir.⁴³ Eşkıyalar bu saldırılarını sipahi kılığında da devam ettirmekte idiler. Kızıltaylı adıyla tanınan eşkıyalardan bazılarının Karahisâr-ı Şarkî ve Sivas'ta köy ve pazar basıp hırsızlık yaptıkları, adam öldürdükleri ve kız kaçırdıkları haber verilmiştir. Bunlar sipahi kılığında girdikleri gibi şeyh ve derviş kılığında da girmişlerdir. Bu durum yakalanmalarını zorlaştırmış ve bahsi geçen bu suçlular yüzünden kimsenin yaylalara çıkamadığı görülmüştür.⁴⁴

Askeri sınıftan olup eşkıyalık faaliyetlerine karışan bir diğer kesim de levent olarak adlandırılan erlerdir. Valilerin kapı halkı olarak da adlandırılan bu taife⁴⁵ asayiş ve düzeni bozarak halka çeşitli zulümlerde bulunmuştur. H.994/M.1585 tarihinde Anadolu beylerbeyine ve Seyyid Gazi kadısına gönderilen hüküm bu duruma örnek teşkil etmektedir. Şöyle ki Trabzon'dan Seyyid Gazi'ye gelen Mehmed, Hasan, Memi ve Börkçü isimli şahısların burada Hamza, Balı Kurd ve Kara Oğlan adındaki acemi oğlanlarıyla ve bazı leventlerle birleşerek halka tecavüzde buldukları ve mallarını yağlamayarak onları ölümle tehdit ettiklerinden bahsedilmiştir.⁴⁶ H.1003/M.1594 tarihli hükümde de bu olayın devam ettiğine dair bazı bilgiler bulunmaktadır. Eskişehir ve Karacaşehir kadılarına yollanan bu hükümde, Trabzon'dan gelip Seyyid Gazi'ye yerleşen kazancılardan bazılarının yeniçeri ve acemi oğlanı olmadıkları halde kendilerini öyle gösterdiklerinden ve reayaya zulmettiklerinden söz edilmektedir. Ayrıca Trabzon'dan gelen bu kişilerin fukaranın evlerin basıp, mallarını almaktan başka reayanın evlerinde şarap içip, ailelerini tecavüz ettikleri de ifade edilmiştir. Dahası çarşı ve pazarda savaş aletleriyle gezip, Müslümanları yaralamakta ve hamam yollarındaki hatunların önlerini kesip öldürdükleri

³³ BOA, A.DVN.MHM.d, 35, 40/92.

³⁴ White, *age*, s. 140.

³⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 79, 331/833.

³⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 73, 421/930.

³⁷ Orhan Kılıç, "1533 Tarihli İcmal Defterine Göre Rumeli Vilayetinde Zaimler ve Sipahiler", *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 1, 2019, s. 73.

³⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 62, 61/140.

³⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 71, 140/276.

⁴⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 73, 226/529.

⁴¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 3, 91/277.

⁴² BOA, A.DVN.MHM.d, 36, 41/124.

⁴³ BOA, A.DVN.MHM.d, 73, 44/105.

⁴⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 5, 512/1400.

⁴⁵ Temel Öztürk, *Osmanlıların Kuzey ve Doğu Seferinde Savaş ve Trabzon*, Serender Yayınları, Trabzon Temmuz 2011, s.31.

⁴⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 60, 140/329.

MÜHİMME DEFTERLERİNE GÖRE 16. YÜZYILDA TRABZON SANCAĞI'NDA ASAYİŞ SORUNU VE ALINAN TEDBİRLER

bildirilmiştir. Merkez, kadılarından bu eşkıyaların haklarından gelinmesi, aralarında yeniçeri ve acemi oğlanı olanların da yazılıp gönderilmesini emretmiştir.⁴⁷

Normal şartlarda suçluların, suçun işlendiği bölgedeki davalarda cezalandırılmasını isteyen merkezi hükümet, bazı durumlarda onların İstanbul'a gönderilmesini uygun görmüştür. Nitekim Batum beylerbeyi, Trabzon ve Keşan kadılarına yollanan hükümde Keşan merkezinde eşkıyalık yaparak, halka zulmettiği ve paralarını zorla topladığı belirtilen tımarlı sipahilerden bahsedilerek onların teftiş edilip İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir.⁴⁸ Aynı durum Trabzon kadısı ve yeniçeri çavuşuna yollanan başka bir hükümde de söz konusudur. Buna göre Sürmene'de eşkıyalık yapan Mahmut ve Ali ile birlikte bulunanların yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi hakkında emir yollanmıştır.⁴⁹ Kazalardaki kadılar tarafından görülmesi gereken davaların İstanbul'a taşınması, merkezin işlenen suçun ağırlığına göre farklı mahkeme tercih ettiği düşünülebilir.

16. yüzyılında baş gösteren kıtlık da devlet içerisinde birçok karışıklığa mahal vermişti.⁵⁰ Ayrıca kıtlığın getirmiş olduğu sıkıntılar, ahali arasında eşkıyalığın baş göstermesine sebep olmuştur. Belgelere yansıyan olaylardan anlaşıldığı kadarıyla kıtlık sıkıntısı çeken eşkıyalar, köylünün besin ürünlerini yağma ederek, zulümde bulunmuşlardır. Yönetici zümrenin de bu faaliyette yer aldığı 1565 tarihli hükümden anlaşılmaktadır. Şöyle ki Erzurum beylerbeyine yollanan bir hükümde İspir kadısının mektup göndererek sancak beyi olan Sinan'ın sipahileri, reyaya zulmederek ahalden nihayetsiz yağ, bal, koyun, tavuk, odun aldığı ayrıca Trabzon'dan yüz elli atlık bir eşkıyanın da bunlara katıldığı bildirilmiştir.⁵¹ H.989/M.1581 tarihinde Trabzon beyi ve Giresun kadısına yollanan hükümde Karabalçık isimli yaylada adamlar toplayıp eşkıyalık faaliyetinde bulunduğu bildirilen Giresunlu Teke Mahmut'un yakalanıp gereken cezanın verilmesi emredilmiştir.⁵² Yine H.991/M.1583 Batum beylerbeyine ve Trabzon kadısına yollanan bir başka hükümde de Trabzon'a tabi Küre nahiyesinden Maksut'un eşkıya olduğu ve hakkından gelinmesi emredilmiştir.⁵³ H.998/M.1589 tarihinde Trabzon beylerbeyine ve kadısına yollanan hükümde Trabzon'da yaşayan Seyyid Kazım ve Seyyid Batum'un şerir ve teviz olduklarından teftiş edilmeleri ve şerle haklarından gelinmesi emredilmiştir.⁵⁴ Yine Trabzon beyine ve kadısına paşa hassaları arasında yer alan ve Sarban köyünde oturan Sadi isimli kişinin bozguncu olduğu bildirilmiştir.⁵⁵ Trabzon valisi vezir Ahmed Paşa ve Trabzon kadısına da Rize ve Of kazalarında pek çok kişinin eşkıyalık ettikleri belirtilerek bunların yakalanarak haklarından gelinmesi emredilmiştir.⁵⁶

Trabzon ve çevre illerin deniz kenarında bulunması onları dışarıdan gelecek saldırılara açık hale getirmiştir. Özellikle denizden yapılan saldırılara mazur kalan bu bölgenin, pek çok defa kasaba ve köyleri hatta kaleleri yağmalanmıştır. Dışarıdan gelen saldırıların bölgedeki istikrarı bozacak etkiye sahip olması, merkezin buradaki güvenlik şartlarını arttırmasına sebebiyet vermiştir. Gönderilen hükümlerde de bu durum söz konusu olmuş merkezi idare, bölgenin muhafazasının sağlanması için emirler göndermiştir. Bu hususla alakalı Arhavi kadısının Trabzon Beyi Ömer ve Batum beyi ile birlikte hareket edilmesi emredilmiştir.⁵⁷ Aynı şekilde H.979/M.1571 tarihinde Trabzon beyine yollanan bir hükümde Trabzon'un muhafazasının elzem olduğu, bunun için gereken tüm tedbirlerin alınıp alaybeyine yardım edilmesi istenmiştir.⁵⁸ Aynı şekilde Batum da saldırılara maruz kalan yerler arasında yer almaktadır. Nitekim Batum'a tabi Goniya Kalesi'nin muhafazası için Trabzon'dan sipahi gönderilmesi istenmiştir.⁵⁹

Bölgedeki sorunlardan biri de Abazaların saldırılarıydı. Bununla ilgili tespit edilen belgelerde önemli bilgiler mevcuttur. Bunlardan 15 Eylül 1560 tarihinde Erzurum beyine gönderilen hükümde: Trabzon tershânesinin abaza saldırılarına karşı korunması için devlete ait kayıkların tersanede bulunduğu fakat üç dört yıldır kayıkların çürümüş olmasından dolayı Abazaların saldırısına uğradığı ve Gönve kalesinden birçok kişiyi şehit ettikleri bildirilmiştir. Hükümün devamında ise güvenliğin tekrar sağlanabilmesi için bölgeye üç binden aşağı olmamak üzere tımarlı sipahi tayin edilmesi ve on pare kayık yaptırılması istenmiştir.⁶⁰ Buralarda görev yapan askerlerin maaşlarının eksiksiz alınması da gündeme gelmiştir. Trabzon beylerbeyi ve müftüsüne ayrıca Trabzon, Giresun ve Keşan kadılarına, Kazak eşkıyasına karşı muhafaza hizmeti yapan kale beşlülerinin, ulufelerini eksiksiz almaları noktasında emir gönderilmiştir.⁶¹

⁴⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 73, 586/1285.

⁴⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 72, 405/779.

⁴⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 93, 1/7.

⁵⁰ White, *age*, s. 120.

⁵¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 6, (Silik)/1099.

⁵² BOA, A.DVN.MHM.d, 46, 180/369.

⁵³ BOA, A.DVN.MHM.d, 44, 174/368.

⁵⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 67, 18/34; BOA, A.DVN.MHM.d, 73, 327/722.

⁵⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 66, 203/432.

⁵⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 101, 33/107.

⁵⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 14, 1051/1472.

⁵⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 18, 124/269.

⁵⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 60, 270/625.

⁶⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 3, 510/1516.

⁶¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 90, 74/235.

Bu saldırılar sonraki dönemde de devam etmiştir. Keza H.979/M.1571 tarihli bir hükümde Trabzon beyi ile haberleşip köy basıp yağmalayan, adam öldüren ve esir eden Abaza taifesinin haklarından gelinmesi ve Arhavi sahillerinin il erleriyle korunması emredilmiştir.⁶² Devam eden bu saldırılar sırasında bölgenin epey zarar gördüğü söylenebilir. Trabzon beyine yollanan bir hüküm bu hususta detaylı bilgi vermektedir. Emirde Arhavi kadısının mektup göndererek; Batum sancağındaki Goniya kazasından Makriyalu köyü ile Arhavi kazasına tabi Sendere köyünü altı kıta Abaza gemisinin bastığını ve köyden kırk yedi nefer adam aldıktan sonra birçok kişiyi de yaralayıp ve öldürdüklerini bildirmiştir. Olayın vahameti üzerine bölge insanları korkmaya başlamış, bu nedenle de bölgenin korunması ve güvenliğinin sağlanması istenmiştir.⁶³ Buna benzer bir hüküm de Batum beylerbeyi Mustafa'ya gönderilmiştir. Buna göre Batum'a tâbi Künye kalesine bahar zamanı Abaza ve Dadyan keferesinin baskınları olduğu, gemi ile gelen tüccarların mallarını yağmaladıkları ve onları katledip esir ettikleri belirtilmiştir. Bunların faaliyetlerini durdurmak için bahar döneminde Trabzon sipahilerinden bazıları görevlendirilerek kalenin muhafazası sağlanmıştır.⁶⁴

Bölgedeki sorunlardan biri de Çepniler olarak belirmektedir. Oğuz boylarından biri olan Çepniler özellikle Karadeniz sahili boyunca yerleşmişlerdir. Billhassa Ordu ve Trabzon civarı, Çepniler tarafından meskûn edilmiştir. Sünnilik dışı inançlara sahip oldukları bilinen Çepniler, Şeyh Cüneyd zamanında Safevilere katılmışlar, Şah İsmail'in zuhuruyla da bir kısmı onlara katılmıştır.⁶⁵ Bu yüzden Osmanlı devletinin zaten Çepnilere karşı önyargı taşıdıkları bilinmektedir. Bazı belgelerde onların güvenilmez oldukları sık sık ifade edilmiştir. Trabzon Beyi Süleyman Bey, Kürtün kazasında bulunan Çepni taifesinin Kızılbaş sempatzanı olduğunu merkeze bildirecek bunlardan bir kısmının İran'a gittiğini haber vermiştir. Onun belirttiğine göre eğer yeterli tedbir alınmazsa tamamının göçüp gidebileceği, bu yüzden de bölgede İran'la ilişkisi olanların araştırılıp yakalanması ve suçlu olanların İstanbul'a gönderilmesi tembih edilmiştir.⁶⁶

İran'la teması olanların takip edilerek yakalanması sadece Trabzon için geçerli değildi. Nitekim Safevi Devleti ve Osmanlılar arasındaki mücadeleler, İran tarafına gidip gelenlere karşı bir ön yargı oluşturmuştu. Bununla alakalı pek çok belge mevcuttur. Örneğin 1568 tarihli bir hükümde, İran'dan gelen elçiyle gizlice görüşerek İran tarafına nezir ve sadaka yollayanların tespit edildiği belirtilerek bunlara yol kesmek ve hırsızlık gibi suçlar isnat edilip katledilmeleri emredilmiştir.⁶⁷ Yine aynı hususla alakalı olarak, Bozok sancağına bağlı köy veya cemaatlerden İran'a gidiş gelişleri ve ittifakları sabit olanların tespit edilip başka bahaneler ile idam edilmesi, İran'la alakaları olmasa bile rafizi, mülhid olanların da tespit edilip hapsedilmesi ve Kıbrıs'a sürülmesi istenmiştir.⁶⁸ Başka bir kayıta ise Kızılbaşlıkla itham edilen kişinin idam ya da suçu sabit olmazsa bile Kıbrıs'a sürülmesi emredilmiştir.⁶⁹ Trabzon beylerbeyi ve Kürtün kadısına yollanan emirde de dergâh-ı mualla çavuşlarından Mehmed Çavuş'un Trabzon'daki zeametine bağlı köy halkının Kızılbaş'a uyup isyan ettikleri ve vergilerini ödemedikleri ifade edilmiştir.⁷⁰

Osmanlı Devleti'ni meşgul eden olaylardan bir tanesi de sık sık görülen taht kavgalarıdır. Devlet kadrolarında doluluğun yaşandığı sıralarda, Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeleri arasında çıkan taht mücadeleleri Anadolu'nun yağmalanmasına sebep olmuştur. Şehzadeler güçlerini artırmak için padişah olduklarında, kendilerine askerlik sözü vererek yanlarına işsiz gençleri toplamışlardır. Askerî statüye geçecekleri düşüncesi ile binlerce genç, köyünü ve çiftini bırakarak bu mücadeleye katılmıştır. Şehzadeler arasındaki taht kavgasının sona ermesi ile de toplanan işsiz gençler evlerine geri dönmemiş ve eşkıyalık hareketlerini büyük ölçüde artmıştır. Kanuni'nin oğulları Selim ve Bayezid arasında yaşanmış ve uzun bir müddet devam etmiş olan taht mücadelesi, konunun ehemmiyeti hususunda oldukça önemli bir örnektir. Bu süreçte Kanuni'nin Selim'i desteklemesi, Bayezid'in İran'a sığınmasına sebep olmuştur.⁷¹ Fakat o İran'a sığınmadan bir müddet Anadolu'da kalmış ve taraftar toplamıştır. Merkezi hükümet ise onun taraftar toplamasını engellemek için yoğun tedbirler almıştır. Bunlardan biri 1559 tarihinde Trabzon beyine gönderilen hükümden de tespit edilmektedir. Bu emirde Trabzon beyinden Şehzade Bayezid'in deniz yoluyla Çerkezistan tarafına kaçması ihtimaline karşı hazırlıklı bulunulması istenmiştir.⁷² İlaveten istenilen görevin yerine getirilmemesi halinde yetkili kişilerin cezalandırılacağı belirtilmiştir.⁷³ Bayezid'in bir yere kaçmaması ve yakalanması merkezi hükümet için oldukça önemliydi. Bu

⁶² BOA, A.DVN.MHM.d, 12, 511/980.

⁶³ BOA, A.DVN.MHM.d, 14, 988/1471.

⁶⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 69, 319/625.

⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sadullah Gülten, *Osmanlı-Safevi Kışkırcısında Safeviler*, İstanbul 2022.

⁶⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 5, 513/1401.

⁶⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 7, 723/1984.

⁶⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 29, 210/490.

⁶⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 30, 207/488.

⁷⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 80, 97/251.

⁷¹ Sadullah Gülten, "Kanuni'nin Maktul Bir Şehzadesi: Bayezid", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S. 6, Aralık 2012, s. 198-199.

⁷² BOA, A.DVN.MHM.d, 3, 12/35.

⁷³ BOA, A.DVN.MHM.d, 3, 14/38.

MÜHİMME DEFTERLERİNE GÖRE 16. YÜZYILDA TRABZON SANCAĞI'NDA ASAYİŞ SORUNU VE ALINAN TEDBİRLER

yüzden bu tür belgeler sık sık gönderilmiştir. Ancak tüm bu süre zarfında Anadolu'nun birçok yeri eşkıyalık tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır.

16. yüzyılın beraberinde getirdiği bozulmalar, medreselerde de kendini göstermiş, nitelikli eğitim alamayan öğrenciler de eşkıyalık yapmaya başlamıştır. Softa eşkıyası, olarak adlandırılan bu kimseler, Osmanlı'da ciddi sorunların yaşanmasına neden olmuşlardır.⁷⁴ Eşkıya ile mücadelede, asayişin sağlanması için tedbiri bırakmayan merkezi idare, gerektiğinde olaya direkt müdahil olmuştur. Mühimmelerde bu yönde pek çok belge mevcuttur. Örneğin H.979/M.1571 tarihli kayıta, Rum eyaletinin muhafazası için görevlendirilen Trabzon beyi Ömer'e, bazı softa ve fesatların Rum vilayetinde toplandığı bildirilerek, bölgenin korunması için sancağın alaybeyi ve zaim sipahileriyle, tam hazırlıklı olarak vilayetin bir mahallinde oturması ve fesatçıları tutup toprak kadıları tarafından teftiş edilmesi istenmiştir. Teftiş sonunda, suçlulukları kesinleşenlerin hapsedtirilmesi, geri kalanların ise hakkından gelmesi emredilmiştir.⁷⁵ Ona yardım etmeleri için bölge askerlerine de emirler gönderilmiştir. Rum eyaletindeki dizdarlara gönderilen hükümde bölgenin muhafazası için Ömer beye hisar eri vermeleri istenmiştir.⁷⁶ Ömer beyden sonra da bölgedeki asayiş sorunu devam etmiştir. H.1003/M.1594 tarihli bir hükümde Trabzon alaybeyinden Gürcistan üzerinden gelen eşkıyanın zararından ülkeyi koruması için tedbir alması istenmiştir.⁷⁷

Trabzon'dan eşkıya baskısıyla pek çok kişinin farklı bölgelere kaçtığı anlaşılmaktadır. Bunlardan bazıları Bursa'ya göçmüşlerdir. Bursa kadısına yollanan hükümde eşkıya baskısı sebebiyle Trabzon'dan kaçarak Bursa'ya yerleşen reayadan geliş tarihleri on yılı geçmeyenlerin geri gönderilmeleri istenmiştir.⁷⁸ Zaman zaman da dışarıdan Trabzon'a göçler söz konusu olmuştur. Merkez, Bursa'da olduğu gibi Trabzon'da da dışarıdan gelip yerleşenlerden on yılı doldurmamış olanların, geldikleri memlekete geri gönderilmelerini istemiştir.⁷⁹ Hükümlerden de anlaşıldığı üzere merkezi idare, her konuda olduğu gibi göç hareketlerinde de taşraya müdahale etmiş ve yapılması gerekenleri yetkililere bildirmiştir.

2. Alınan Tedbirler

Merkezi hükümet eşkıyalıkla olan mücadelede kanunsuzların cezalandırılmalarına büyük önem veriyor gerektiğinde de en ağır cezaları uygulamaktan çekinmiyordu. H.981/M.1573 tarihinde Trabzon beyine yollanan hükümde üzerinde miri malı ve halkın alacağı olan Mültezim Kılıç'ın idam edilmesi emredilmiştir.⁸⁰ Yine H.989/M.1581 tarihinde Batum ve Trabzon sancaklarındaki kadılara yollanan emirde cürümleri sabit olanların küreğe konulmak üzere Faş kalesine yollanması emredilmiştir.⁸¹ Diğer taraftan Trabzon sancağının Görele kasabasına dışarıdan geldiği bildirilen Osman'ın, kadı ve ehl-i örf taifesine çattığı, halka da zulüm ettiği belirtilmiştir. Buna binaen de onun bölgeden çıkarılması istenmiştir.⁸² Yine Trabzon sancağındaki kadılara ve yeniçeri çavuşuna yollanan hükümde kendilerini yeniçeri, topçu ve cebeci olarak gösteren kişilerin yargılanarak hapis, kalebend veya idam edilmeleri istenmiştir.⁸³ Merkezi yönetim zaman zaman ceza yaptırımı uygulamadan evvel olayın kesinliğe kavuşması adına soruşturma emri veriyordu. Bu durumla alakalı örneği Trabzon beylerbeyine ve Of kadılarına yollanan hükümde de gözlemlemekteyiz: Of kazasına bağlı Holasiha ve Fotinos köylerinde sahipsiz araziye ele geçirip ahaliye baskı yapan yeniçeri Ahmet hakkında tahkikat yapılması emredilmiştir. H.1003/M.1594 tarihinde Batum beylerbeyine ve Atina kadısına yollanan hükümde de Trabzon zaimlerinden Osman'ın eşkıya olduğu için zeameti alınmış fakat onun gayrimeşru yollarla zeametini geri alıp tekrar halka zulüm etmeye başlaması üzerine yakalanıp gereken cezanın verilmesi istenmiştir.⁸⁴ Merkezi idare, görevlendirdiği kimselerin işlerini kötüye kullanmaları durumunda onları görevlerinden men ederek yerlerine başka kimseleri tayin etmekteydi. Trabzon kadısına gönderilen hükümde bu durum açıkça gözlemlenmektedir. Nitekim Trabzon'da bulunan yeniçerilerin reayaya zulüm etmemeleri için gönderilen Karagöz Subaşı'nın görevini ifa edememesi nedeniyle yerine Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa'nın emriyle yayabaşılardan Ali tayin etmişti.⁸⁵

Öte yandan H.1003/M.1594 tarihli Erzurum Beylerbeyine ve Bayburt Kadısına gönderilmiş olan emirde Erzurum ve Trabzon sancaklarında zeameti olan Mehmed Çavuş'un etrafına topladığı yirmi otuz kişiyle yol kestiği, hırsızlık yaptığı ve halka çeşitli şekillerde zulmettiği bildirilmiştir.⁸⁶ Şikâyet gereği Mehmed Çavuş'un zeameti elinden alınmış fakat Mehmed Çavuş kendisi hakkında yapılan şikâyetlerin doğru olmadığını ifade ederek

⁷⁴ Mustafa Alkan, "Softa", *DİA*, C.37, TDV Yayınları, 2009, s. 343.

⁷⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 10, 305/492

⁷⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 12, 168/356.

⁷⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 73, 121/278.

⁷⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 79, 227/824.

⁷⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 79, 203/733.

⁸⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 23, 332/768.

⁸¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 46, 269/608.

⁸² BOA, A.DVN.MHM.d, 69, 278/226.

⁸³ BOA, A.DVN.MHM.d, 100, 124/473.

⁸⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 73, 539/1177.

⁸⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 71, 38/75.

⁸⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 73, 258/592.

araştırılmasını istemiştir. Bunun üzerine bölgenin idarecileri olayın soruşturulması için görevlendirilmişlerdir.⁸⁷ H.1003/M.1594 tarihinde Erzurum ve Trabzon beylerbeyine yollanan hükümde yeniçerilerden Ahmet'in kardeşi Mehmed'in doğan hizmetindeyken vilayet eşkıyasından olan Zaim Mustafa ve Sarhoşoğlu tarafından öldürüldüğü sonrasında ise onun evini basıp her şeyini aldıkları bildirilmiştir. Ayrıca Mehmed'in öldürülmeden evvel bağlanıp bir dere kenarına götürüldüğü ve burada ağaca bağlandıktan sonra üzerine ok atıp başının kesildiği de belirtilmiştir. Belgenin devamında suçluların derhal yakalanması emredilmiştir.⁸⁸

Osmanlılar, kamu güvenliğini sağlamak amacıyla çeşitli önlemler almıştır. Bu önlemlerden biri de sürgün yöntemidir. Kanunlara, gelenek ve göreneğe aykırı hareket eden kişi veya grupların cezalandırılması için başvurulan bu yöntem, eşkıyalık faaliyetinde bulunanlar için de uygulanmıştır.⁸⁹ Belgelerde de tesadüf ettiğimiz bu yöntem, yol kesen eşkıya grubu için de uygulanmıştır. Kırşehir sancakbeyi ve Hacıbektaş kadılarına yollanan bu hükümde Maraş ve Trabzon doğancılarında olup yol kesip adam yaralayan kişilerin yakalanıp Kıbrıs'a sürülmeleri istenmiştir.⁹⁰ Yol kesen eşkıyalara H.994/M.1585 tarihinde Batum beylerbeyi ve Trabzon kadısına yollanan hükümde de rastlanılmaktadır. Bu emirde de Faş sancağından mazul olan Cafer oğlu Osman ve arkadaşlarının Trabzon'da yol kesip köy bastıkları ve zorla mal aldıklarından bahsedilmiştir.⁹¹

Taşrada meydana gelen haksızlıkların merkezinde yer alan Osmanlı tebaası, yaşadıkları sorunları merkeze bildirmiş olsalar dahi bölgede sükunet sağlanamamıştır. Alınan onca tedbir ve cezaya rağmen bu faaliyetlerin önüne geçilememesi, tebaanın devlete olan güvenini zedelese de bu durum merkezin aleyhine karşı kullanılmamıştır. Yapılan tüm ikaz ve cezalara rağmen eşkıyalıkla alakalı şikâyetler merkeze iletmeye devam etmiştir. Batum beylerbeyi ile Trabzon ve Keşap kadılarından, ahaliden haksız bir şekilde para ve mal alan Keşap sakinlerinden Muharrem Reis ve yandaşlarının yakalanmaları emredilmiştir.⁹² Bir başka H.1003/M.1594 tarihli hüküm de Batum beylerbeyi ile Trabzon ve Kürtün kadılarına yollanmıştır. Bu hükümde Trabzon'a bağlı Toklucadere sakinlerinden pek çok eşkıya Batum çavuşlarından Mahmut Çavuş'u tüfekle katledip kaçmışlardır. Peşlerine düşen Hüseyin Çavuş'u okla yaralayarak, bir kızı da öldürmüşlerdir. Burada da günden güne baskılarını arttıran bu eşkıyaların bir an evvel yakalanması emredilmiştir.⁹³

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyılın sonlarına doğru görülen uzun savaş dönemi, nüfus baskısı, ekonomik buhran, iklim değişikliği, kuraklık, kıtlık ve bunlara bağlı görülen hastalıklar toplumdaki huzursuzluğu arttırmıştır. Bu sorun imparatorluğun neredeyse tamamına yayıldığı gibi Trabzon sancağına da sirayet etmiştir. İncelenen mühimme defterlerindeki hükümlerden asayiş sorunlarının baş aktörlerinin, esasen güvenliği ve asayişini sağlamak için devlet tarafından görevlendirilen kimseler olduğu anlaşılmaktadır. Ellerindeki yetki ve gücü halka baskı aracı olarak kullanan beylerbeyi, sancak beyi, yeniçeri, sipahi ve kadılar gibi görevliler bir taraftan kendilerine bağlı kişilerle halk üzerinde baskı kurarken bir taraftan da eşkıyalarla iş birliği yapmışlardır. Diğer taraftan Trabzon ve çevre illerin deniz kenarında bulunması da bölgeyi saldırılara açık hale getirmiştir. Özellikle denizden yapılan saldırılar sonucunda pek çok kişi mağdur olmuştur. Abazaların ve Kazakların saldırıları da bu minvalde belirtilmelidir. İran'la yakın bir ilişki kuran Çepnilerin de bölgedeki asayiş olaylarında doğrudan rol aldıkları görülür. Bunların bir kısmının İran'a gittiği bir kısmının ise gitmeye hazırlandığı anlaşılmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümüyle başlayan taht kavgaları da bölgedeki huzursuzluğu arttıran diğer etkenler arasındadır. Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeleri arasında çıkan taht mücadeleleri Anadolu'nun yağmalanmasına sebep olmuştur. Öte yandan medrese öğrencilerinin kalabalık gruplar halinde dolaşarak yaptıkları yağmalar da burada zikredilmelidir. Bu tür olaylar halkın Trabzon'dan kaçarak başka yerlere göç etmesine neden olmuştur. Merkezi hükümetin halkı canından bezdiren ve güvenli yerler aramasına sebep olan eşkıyalık faaliyetlerini önlemek amacıyla pek çok tedbir aldığı aşikârdır. Devletin ağır cezalar vererek bu kişileri sindirmeye çalıştığı bunun için de zaman zaman idam, zaman zaman da sürgün ve hapis cezası verdiği kayıtlara geçmiştir. Ancak alınan tüm önlemlere rağmen kontrol tam olarak sağlanamamıştır. Hatta bu tür eşkıyalık hadiseleri zamanla iyice kronik hale gelmiş ve devletin yıkılışına kadar devam etmiştir.

⁸⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 73, 370/817.

⁸⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 73, 109/372.

⁸⁹ Nedim İpek, "Osmanlı'da Sürgün: Trabzon Örneği", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 26, 2019, s. 364.

⁹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 66, 208/445.

⁹¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 60, 141/333.

⁹² BOA, A.DVN.MHM.d, 69, 321/624.

⁹³ BOA, A.DVN.MHM.d, 73, 566/1231.

MÜHİMME DEFTERLERİNE GÖRE 16. YÜZYILDA TRABZON SANCAĞI'NDA ASAYİŞ SORUNU VE ALINAN TEDBİRLER

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Mühimme Defterleri (BOA, A.DVN.MHM.d): 3, 5, 6, 7, 10, 12, 14, 18, 23, 29, 30, 31, 34, 35, 36, 44, 46, 48, 60, 62, 65, 66, 67, 69, 71, 72, 73, 75, 79, 80, 90, 93,100, 101.

İnceleme ve Araştırmalar

- AKDAĞ, Mustafa, *Türk Halkı'nın Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Yapı Kredi Yayınları, Ankara 1975.
- ALKAN, Mustafa, "Softa", *DİA*, C.37, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 342-343.
- BAY, Abdullah, *Trabzon Eyaletinde Mütegalibe Hareketleri ve Ayanlık 1750-1850*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2007.
- BAYRAK, Şaban, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Eşkıyalık Olayları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1998.
- BOSTAN, M. Hanefi, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, TTK Basımevi, Ankara, 2002.
- DEMİRCİ, Süleyman, ARSLAN, Hasan, "Eşküyalar ve Osmanlı Devleti: Maraş Eyaleti Örneği Devlet Görevlilerinin Eşküyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları (1590-1750)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16, 2012, ss. 47-76.
- ERDOĞDU, İbrahim, "Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisab Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Değerlendirme", *OTAM*, S. 11, Ankara 2000, ss. 123-145.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Trabzon Tarihi: Fetihden Kurtuluşa*, Kalite Matbaası, Ankara 1975.
- GÜLTEN, Sadullah, "Kanuni'nin Maktul Bir Şehzadesi: Bayezid", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S. 6, Aralık 2012, ss. 196-204.
- GÜLTEN, Sadullah, *Osmanlı-Safevi Kıskacında Safeviler*, İstanbul, 2022.
- İLGÜREL, Mücteba, "Eşküyaya", *DİA*, C.11, TDV Yayınları, İstanbul 1995, ss. 466-469.
- İNAN, Kenan, "Trabzon'un Osmanlılar Tarafından Fethi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 14, 2003, ss. 71-84.
- İPEK, Nedim, "Osmanlı'da Sürgün: Trabzon Örneği", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 26, 2019, ss. 363-386.
- KILIÇ, Orhan, "1533 Tarihli İcmal Defterine Göre Rumeli Vilayetinde Zaimler ve Sipahiler", *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 1, 2019, ss. 73-125.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "Mühimme Defterleri", *DİA*, C. 31, TDV Yayınları, Ankara 2020, ss. 519-522.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020.
- LOWRY, Heath W.- EMECEN, Feridun, "Trabzon", *DİA*, C. 41, TDV Yayınları, İstanbul 2012, ss. 296-301.
- MUMCU, Ahmed, "Divan-ı Hümayun", *DİA*, C. 9, TDV Yayınları, İstanbul 1994, ss. 430-432.
- MUMCU, Ahmet, "Divan-ı Hümayun", *DİA*, C. 9, TDV Yayınları, İstanbul 1994, ss. 430-432.
- ÖKSÜZ, Melek, *1746-1789 Tarihleri Arasında Trabzon'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.
- ÖZCAN, Abdulkadir, "Asesbaşı", *DİA*, C.3, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, ss. 464.
- ÖZTÜRK, Temel, *Osmanlıların Kuzey ve Doğu Seferinde Savaş ve Trabzon*, Serender Yayınları, Trabzon Temmuz 2011, ss.31.
- SAMİ, Şemsettin, *Sadeleştirilmiş ve Genişletilmiş Kamus-ı Türki*, C. 3, Tercüman Yayınları, İstanbul 1978.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988

HAVVA YAZICI

WHITE, Sam, *Osmanlı'da İsyân İklimi: Erken Modern Dönemde Celali İsyânları*, çev. Nurettin El Hüseyini), Alfa Tarih Yayınları, İstanbul 2013.

 GTTAD	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>

**MÜHİMME DEFTERLERİNE GÖRE 16. YÜZYILDA TRABZON SANCAĞI'NDA ASAYİŞ SORUNU
VE ALINAN TEDBİRLER**